

Suomen numerus strukturalistin näkökulmasta

JACOB LOUIS MEY *La catégorie du nombre en finnois moderne*. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague, Vol. XIII. Naturmetodens sproginstitut — Nordisk Sprog- og Kulturforlag, Copenhague 1960. 149 sivua.

Hollantilainen Jacob Louis Mey on äskettäin uskaltanut kiintoisaan yritykseen: kirjoittamaan esityksen numeruksesta nykysuomen kategoriana. Esityksen pohjana ovat sellaiset lingvistiset tosiseikat, joiden parissa ovat tavalla tai toisella joutuneet askartelemaan kaikki meikäläiset grammaatikot; utta on niiden strukturalistinen käsittelytapa ja pyrkimys ennen havaitsemattomien yhteyksien löytämiseen. Se oppisuunta, johon Mey esityksensä ennen kaikkea perustaa, on kööpenhaminalainen strukturalismi eli glossemiikka, vaikka hän itse ei halukaan väittää metodiaan nimenomaan glossemaattiseksi. Sanomatta on selvää, että tarkastelutapa on korosteisesti synkroninen. Silti teokseen sisältyy diakronisia-kin viitteitä, jotka on toisinaan asetettu suorastaan tukemaan synkronisia päätelmiä. Kun tekijä esimerkiksi on analysoinut muodon *oppineet* niin, että siinä on *e u:n* sijasta konsonanttia vastaavan *z:n* (= nollan) edessä, hän vetoaa siihen, että »Hakulisen hypoteesin [!] mukaan» (*oppineet* <) *oppinuet* palautuu lähtömuotoon *oppi-nu-det*; siten »vallitsee tarkka vastaavuus Hakulisen diakronisen oletuksen ja — — vastaesittämämme synkronisen

analyysin kesken» (11). Näytteitä vastaavanlaisesta diakroniaan vetoamisesta löytää muualtakin (esim. 29, 33). Huomauttaapa tekijä tähänkin tapaan (40): »Synkroniselta kannalta *heidän*-jne. muotojen *-d-*:n samastaminen [mm. mon. gen:ssä synkronisin keinoin todetun] T-aineuksen kanssa ei siis ole luovallista», ja jatkaa: »Tätä kielteistä tulosta vahvistavat historialliset tiedot: *heidän*-jne. muotojen *d* on peräisin mon. partitiiveista *heitä* jne.» Ulkopuolinen ei voi olla kysymättä, onko »vahvistus» todellista vai näennäistä: tottahan erilähtöiset ainekset voisivat periaatteessa synkretisoida ajan mittaan niinkin, että niiden erottaminen tietystä synkronisessa taossossa ei enää olisi edes mahdollista.

Meyn tutkimus on jäsennetty selkeästi neljäksi pääjaksoksi: 1) Numerusmorfeemit ja niiden formantit (s. 8—49), 2) Paradigmaattiset funktiot (s. 49—83), 3) Syntagmaattiset funktiot (s. 83—111), 4) Päätelmiä (s. 111—140). Klassista terminologiaa soveltaen voidaan todeta, että ensimmäisessä luvussa käsitellään morfologisesta näkökulmasta sekä nominin- että verbintaivutuksen numerustunnuksia, toisessa luvussa niiden käyttö-

aluetta paradigman sisäiseltä kannalta (pohditaan esim., esiintyykö kaikissa sijoissa sekä yksikkö että monikko, miten pluralia tantum -tapaukset on tulkittava jne.) ja kolmannessa luvussa numeruskongruenssia (toisaalta »junktioissa» eli alisteisissa sanaliitoissa, toisaalta neksuksissa). Sekä aineistoltaan että päätelmiltään luvut ovat eriarvoisia. Ensimmäistä, jossain määrin myös toista lukua rasittavat monet virheet ja epätarkkuudet; kolmas on siloisempi mutta myös ongelmattomampi. Neljäs luku on syvämielisin, vaikka tuskin jaksaa pitää loppuun saakka yllä ei-glossemaatikon mielenkiintoa. Lopussa on vielä muutamasiivinen »Post-Scriptum»; siinä osoitetaan varsin järkevästi ja melkein turhankin lempeäsanaisesti, mille hakoteille Robert T. Harms on eksynyt *Language*ssä 1957 julkaistussa kirjoituksessaan »The Finnish Genitive Plural». Meyn oma esitys mon. genetiivistä tosin kärsii puolestaan liiallisesta yksioikoisuudesta. Kuinka mutkikkaita ns. 1. ja 2. genetiivin käyttösuhteet ovat ja kuinka tärkeää frekvenssien monipuolinen tarkkailu, sen osoittaa vakuuttavasti R. E. Nirvin runsastietoinen kirjoitus »Voidaanko monikon genetiivin monimuotoisuutta supistaa?» (Virtittäjä 1945), jota Mey valitettavasti ei näy tunteneen.

Mainitsin alkupuoleen sisältyivistä virheistä ja epätarkkuuksista. Aineiston detaljeissa niitä voidaan havaita esim. seuraavanlaisia: todetaan tavattavan sellainen harvinainen säännötön taivutus kuin *suinen: suitset* (11); *hapan* on unohnut kaksivartaloisista nomineista, joiden vokaalivartalossa poikkeuksellisesti *a pro e* (12); *nukke*-sanon mon. transl. on muka *nukiksi* (16); yksitavujen monikon muodostuksesta annetaan sääntö, jonka mukaan esim. *tai*-sanon mon. transl. kai olisi *tiiksi* (17); mon. nom.:a *kutka* »ei enää käytetä nyky-suomessa» (38); »muoto *kellä* kuuluu arkaaiseen ja/tai runolliseen kieleen» (38). Häiritsevempiä kuin tällaiset pikku lipsahdukset ovat kuitenkin aineksen esittämistapaa ja päätelmiä

koskevat. Epätarkoituksenmukaista on laventaa esim. astevaihtelun käsitettä niin, että väitetään konsonanttivartaloitten olevan vahvassa asteessa mon. gen.:n *t:n* edessä (*kuut-ten*; 13—14). Kirjoittajan johdattelu astevaihtelusääntöihin osoittautuu muutenkin perin pettäväksi. S. 15 annetaan omatekoinen sääntö, jonka mukaan heikko aste esim. mon. transl.:ssa *katoiksi* »ei ole normaali». Mey näet selittää, että »vahvan ja heikon asteen jakautumista hallitsevat lait vaativat heikkoa astetta sellaisen vokaalin edessä, jota seuraa kaksi tai useampia ei-sananlopullisia konsonantteja (sanon lopussa riittää yksi ainoa konsonantti)»; sen sijaan tavataan »vahva aste vokaalilyhtymien (*plusieurs voyelles*) sekä sanansisäisen konsonantin seuraaman yksinäisvokaalin edessä». Tehtyään selkoa alkuperäis- ja supistumadiftongeista kirjoittaja kyllä heti seuraavalla sivulla peruuttaa sääntönsä; nyt selitetäänkin päinvastoin, että »monikkomorfeemia ilmaiseva *i* — — aiheuttaa — *ceteris paribus* — edellisen konsonantin (tai edellisten konsonanttien ryhmän) heikennyksen». Mahdollisesti tässä kohden on tavoiteltu oikeaa asiaa mutta ilmaistu se vallan epäselvästi. S. 23 sekaannus jatkuu: vedotaan s. 15 esitettyyn sääntöön ja väitetään heikkoa astetta muodossa *mansikoita* sen mukaiseksi (!), kun taas vahva-asteinen *hampaita* on nyt poikkeuksellinen. Asiaa ymmärtämätön lukija ei tule hullua hurskaammaksi, kun jo seuraavan sivun alaviitteessä pidetään mahdollisena sellaista (tekijän huomaamatta siis juuri s. 15 esitetyn kaltaista) sääntöä, jonka mukaan *hampaita* lopultakin olisi normaali; »silloin kuitenkin jää selitystä vaille, miksi sanotaan *mansikkoina* mutta *mansikoita*». (Viimeksi esitettyyn huokaukseen ovat tietysti osasyllisiä kielioppimme, jotka eivät tiedä, että juuri *mansikkoina* on käypää kieltä.)

Äskeisissä tapauksissa tutkijalle on tehnyt kepposet suomen mutkikas morfonemiikka, joka kerta kaikkiaan ei antaudu esitettäväksi atvan pelkistetyin

yksinkertaisena systeeminä. Toisenluonteinen erehdys on sattunut s. 27. Kun Hakulinen käsikirjassaan on katsonut komitatiivin päätteen olevan *-ine* (ei pelkkä *-ne*) ja päätteen alku-*i*:n selittävän komitatiivin yksikkö- ja monikko-muotojen identtisyyden, niin Mey asettuu vastahankaan: hänen mukaansa »hyväksymällä *-ine* päätteeksi ei saada selitetyksi I-tunnuksisten teoreettisten monikkomuotojen (siis esim. **perhe-I-ine*) puuttumista», joten siis olisi operoitava pelkällä *-ne*-päätteellä (ja sen edessä olevalla *i*-tunnuksella). On kumminkin selvää, että suomen järjestelmän kannalta sellainen liittymä kuin *perhei-* + *-ine* voisi viedä vain tulokseen *perheine* (vrt. esim. *haravoi-* + imperfektin *i* + yks. 1. pers. *-n* = *haravoin*, *tiistai-* + mon. *i* + part. *-ta* = *tiistaita*). Synkronikon näkökulmasta Hakulisen ja Meyn selitykset ovat tässä suhteessa samanarvoiset; eri asia on tietysti komitatiivin kehityshistoria.

Varsinaista vaativampaa ongelmanasettelua Meyn tutkimuksen ensimmäiseen lukuun sisältyy vähän. Useat hänen ongelmansa ovat yksipuolisen metodin aiheuttamia ja niiden ratkaisuyritykset sen mukaisia. Kun Mey s. 23 selittää *hampaita*-muodon vahvaa astetta, hänen on pakko turvautua seuraavanlaiseen sanoilla leikittelyyn: »Toisin sanoen yksikön fakultatiivi konsonantti *-s-* pysyy todellisuudessa monikossa nolla-asuisena: tämä nolla ei ole ei-mitään, koska se aiheuttaa mainitun poikkeuksen.» Uskomattoman sinnikkäästi hän koettaa pakkottaa kaikki anomaliatkin synkronisen systeeminsä luonnollisiksi osiksi — millä menestyksellä, jää lukijan arvattavaksi. Niinpä taivutussuhde *siinä: niissä* olisi analysoitava siten, että yksikössä vartalona on *si-*, päätteenä »aivan säännötön» *-inä*, monikossa taas vartalona *ni-*, johon on liittynyt monikon tunnus *I* ja pääte *-ssä* (36). Taivutussuhteessa *si-nu-lla: te-i-llä* kohdataan sama *i: e* -vaihdelu kuin kaksi- ja monitavuissakin, siis tyyppissä *papilla: papeilla* (39). Suhde *veli: veljet* vuorostaan selittyy siitä, että loppu-

vokaali *-i* ei »todellisuudessa» ole vokaali vaan vartalon loppukonsonantin »ilmaisun» variantti ja että *veli* onkin luettava *velj-Z* ($Z = \text{nolla; } 12$). *i:n* ja *j:n* foneeminen ero ei Meytä muutenkaan suurin huoleta. Kun hän ensin on selittänyt, että partitiivin päätteenä on *-a* yksinäisvokaalin jäljessä, *-ta* konsonantin ja vokaaliyhtymien jäljessä, hän joutuu kiinnittämään huomiota sellaiseen rinnakaismuotoisuuteen kuin *asioita* ~ *asioja*, ja selitys on yksinkertainen: »Foneemin *i* ambivalenttius (puoleksi vokaali, puoleksi konsonantti) mahdollistaa molemmat ratkaisut, *-ta* ja *-a*» (22). Seuraavalla sivulla tekijä arvelee, että ehkä olisi parempi olla nimittämättä supistumadiftongeja ollenkaan diftongeiksi, ne kun tekevät haittaa hänen astevaihteluäänöstölleen. Puhuvampia todistuksia tuskin voi kaivata siitä, minkälaiset luonnottomuudet ovat vaanimassa, jos eräiden strukturalististen suuntien tavoin koetetaan käsitellä fonemiikkaa ja morfologiaa erillisinä tasoina, joiden tutkijan ei tarvitse toisesta tasosta piitata mitään.

Meyn erityisessä suosiossa näkyy olevan selitystyyppi, joka on läheistä sukua finalismille. On selvää, että finalismi taiten viljeltynä voi olla hyvinkin hyödyllinen diakronisen tutkimuksen selitysprinsiippi, mutta kun Mey koettaa soveltaa samantapaisia selityksiä synkronistiseen tutkimukseen, tuloksena on sarja absurdiuksia (tai, diakronian kannalta, selityserheitä). Muutama näyte: Päätekahtalaisuus *ohu-een* ~ *perhee-seen* aiheutuu siitä, että »epäilemättä on haluttu välttää muotoa **perhe-een*» (19). Kun *jaloin* on mon. instr. eikä gen., tekijä katsoo, että tämän odotetun genetiivityypin jättämä tyhjä tila on täytetty käyttämällä samaa tyyppiä mon. instr.:na, mikä puolestaan on suomen ilmaisujärjestelmälle luonteenomaista taloudellisuutta (26). Samoin tyhjä tila, jonka on luonut monikon *t*-tunnuksen puuttuminen persoona- ja demonstratiivipronominien taivutuksesta, on täytetty

käyttämällä *t*:tä akkusatiivin päätteellä — jälleen suomen »taloudellisuutta» (35, 46). Mey näkee edelleen aiheelliseksi kysyä, »korvaako kieli [oletetun mon. gen:n] **pappiin* muodolla *pappein* välttääkseen yks. ill:n ja mon. gen:n homonymiaa» (30). Odotuksenvastaiset kieltoverbin muodot *ei* (pro **ee!*), *eivät* puolestaan »aiheutuvat kielen tendenssistä välttää sananalkuista *ee*-yhtymää» (45).

Toisessa, »paradigmaattisia funktioita» käsittelevässä luvussa tutkijan ote on koko lailla realistisempi. Vaikka hänen ajatuskehittelmänsä eivät yleensä tuokaan erityiskysymysten selvittelyyn paljon uutta, ne vaikuttavat varmaotteisilta ja osoittavat joka tapauksessa tekijän syventyneisyyttä aiheeseensa. Hauskoja huomioita sisältää mm. kieliooppimme produktiivien sijapäätteiden, »improduktiivien» sijapäätteiden (prolatiivin *-tse*) ja eräiden partikkelinjohtimien (*-sti*, *-ttain* yms.) vertailu, joka osoittaa noiden kolmen morfeemiryhmän rajan suhteellisen liukuvouden ja merkityksettömyyden. Tekijä esittää (s. 27, 53) sellaisenkin tulkintamahdollisuuden, että komitatiivi ei olisi itsenäinen sija vaan selittyisi yksinkertaisesti possessiivisuffiksin yhteydessä esiintyväksi instruktiivin »varietetiksi». Tällaista ajatusta vastaan on kuitenkin syytä huomauttaa mm. siitä, että on vaikea löytää luontevia lauseita, joissa voisi olla samassa asemassa saman sanan joko instruktiivi tai komitatiivi. Voidaan ehkä ajatella jotain sellaista lauseparia kuin esim. *Tuolla hän kävelee puujaloin* — *Tuolla hän kävelee puujalkoineen*, mutta siinä paljastuu heti selvä merkitysero, joka ei lainkaan vastaa possessiivisuffiksittoman ja -suffiksillisen sijamuodon normaalia merkityseroa: edellinen lause on = 't. h. k. puujalkojen avulla', jälkimmäinen sen sijaan = 't. h. k. puujalat (tai puujalkansa) mukanaan' (puujalat voivat siis olla joko jalassa tai vaikkapa kainalossa, eikä komitatiivimuodon voi sanoa osoittavan kävelemisen tapaa, saati

keinoa, kuten edellisessä lauseessa instruktiivin). Ei tunnu tarkoituksenmukaiselta näin erimerkityksisten taiputusmuotojen yhdistäminen samaksi sijaksi pelkästään distribuutiokriteerin nojalla.

Eräistä tämänkin luvun puutteista on aihetta muistuttaa. Epäilemättä liian kategorinen on Meyn väite, että komitatiivissa ilmenevä yksikön ja monikon synkretismi on kulloinkin purettavissa vain kielellisten suhteiden (ts. kontekstin) perusteella ja että synkretismin purku yksikön hyväksi esim. lauseessa *Siellä oli hänen appensa perheineen Joensuusta* ei voi tapahtua pelkästään terveen järjen nojalla (»miehellä voi olla vain yksi perhe»; 53). — Prolatiivin päätte ei liity aina monikkovartaloon kuten Mey esittää, vaan yksikkövaltaloonkin liittyminen on mahdollista (*postitse*; 56). — Teitittelymuodon ja mon. 2. persoonan muodon samuutta tähdennettäessä (60) on jäänyt huomaamatta, että liittomuodoissa on ilmeinen ero: *oletteko kuullut* (yhtä henkilöä teititeltäessä) — *oletteko kuulleet* (mon. 2. pers., myös useampaa teititeltäessä). Ero tulee ohimennen mainituksi vasta s. 101. — Erheellinen on tekijän käsitys (60—61), että teitittely suomessakin kuten ruotsissa olisi hitaasti väistymässä yks. 3. pers:n käytön hyväksi; Meyn tuekseen vetämät Tuntemattoman sotilaan repliikit eivät osoita muuta kuin että puolustusvoimissa yleinen 3. pers:n käyttö ei ollut vielä jatkosotaan mennessä ehtinyt syrjäytyä sisäpalvelusohjesääntöön vähän ennen sotia otetun teitittelysuosituksen vaikutuksesta. Nykyään tilanne on puolustusvoimissakin toinen: teitittely on yleistä, joskaan ei yksinomaista. — *Kumpi* yms. esiintyy monikossa myös sellaisissa tapauksissa kuin *kummat kirjat* 'kumpi kirjaryhmä', ei pelkästään pluralia tantum -sanojen yhteydessä kuten Mey mainitsee (70). — Yllätyksellinen on tekijän taikatemppu (82), jolla hän selittää yksikön ja monikon vaihtelun tapauksissa *Kaipiainen: Kaipiaisissa* yms.: »Yksinkertaisin ratkaisu on operoida kahdella suppletiivilla

vartalolla: toisaalta *-nen*-loppuisella (*Kai-piainen, Jokioinen*), toisaalta *-s*-loppuisella (*Kaipiais-, Jokiois-*)»; edellinen esiintyisi nominatiivissa ja vain yksikössä, jälkimäinen muissa sijoissa ja vain monikossa. Ratkaisu ei ole edes oikea, koska partitiivi joka tapauksessa on *s*:llinen ja silti tavallisesti yksikössä: *Kaipiaista*, ei *Kaipiaisia*.

Kolmas luku sisältää verraten asiallisen numeruskongruenssi-ilmiöiden kuvauksen. Eräissä tapauksissa tulkinta on kuitenkin osunut väärän lauseenjäsenyksen takia harhaan. En ole aivan varma, olenko ymmärtänyt Meytä oikein, kun hän s. 85 näyttää rinnastavan *päin seinää* ja *seinään päin*-tyyppiset ilmaukset *samalla tavoin*-tyyppiisiin inkongruensseihin. Vertaus olisi peräti ontuva. — Ilmauksen *meissä jokaisessa* lukeminen numeruskongruenssittomien (tässä tapauksessa tekijän mukaan tosin vain näennäisesti kongruenssittomien; 87) attributiivirakenteiden joukkoon vaikuttaa vähintään arveluttavalta. Sen, että persoonapronominia tämäntapaisissa ilmauksissa ei ole katsottava adjektiiviattribuutiksi vaan pikemmin appositiomaisen rakenteen »pääsanaksi», osoittaa havainnollisesti Meyn siteeraama lause *sen me naisväki tiesimme jo ennestään* (97; predikaatti siis mukautunut pronominin numerukseen ja persoonaan, ei sitä seuraavan substantiivin). Selvästikin erheellinen on Meyn päätelmä, että tässä lauseessa olisi kyseessä samanlainen kollektiivisubstantiivin ja predikaattiverbin inkongruenssi kuin Kanniston murre-esimerkissä *vaimoväki vaam puhlistaa vähä tota kyäkkihuanetta*. — Pitkän ja aivan tarpeettoman resonemangin on s. 102 aiheuttanut Tuntemattomasta sotilaasta löytynyt »inkongruenssi»-tapaus *kapteeni sanokaa jos koskee*. Tämän tapauksen todellinen luonne olisi kai tekijällekin selvinnyt, jos Linna olisi muistanut panna normaalin käytännön mukaisen pilkun huudahdus-sanan (ei subjektin!) ja imperatiivisen predikaatin väliin. Vai olisiko sittenkään? Meyhän luulee löytävänsä in-

kongruenssin *väki* ja *viekää*-sanojen väliltä sellaisessakin tapauksessa kuin *sielälähän on Heikkilän väki! Viekää emännäl- lenne terveisiä!* (108). — Sanomalehdestä löytynyt »inkongruenssi» *parille kymmenille* 'pour quelques dizaines' lienee muuten vietävä painovirheen tiliin (91).

Viimeisessä luvussa »luodaan silmäys numerussysteemin kokonaisuuteen sellaisenaan ja koetetaan antaa siitä täsmällisempi määritelmä». Puheeksi tulevat vielä kertaalleen nominin- ja verbin-taivutuksen »morfeemit ja niiden ilmaisuus» (korostetaan numerus- ja sijamorfemien erillisyyttä, kun sen sijaan numerus- ja persoonamorfemit ovat sulautuneet yhdeksi ainoaksi »ilmaisuusuureksi»), »systemi» (numeruksen ja kaa-suksen suhde, jota valaistaan »defektiivatio- ja »synkretismi»-ilmiöiden avulla; numeruksen ja persoonan suhde, johon luovat valoa persoonapronominien ja omistusliitteiden käyttöedellytykset) sekä »prosessi» (= processus, kai Saus-surelta juontuva termi, jolla on otsikoitu numeruskongruenssin lopputarkastelu). Päätökseksi vielä »käydään yksikön ja monikon raja ja osoitetaan niille kummallekin paikkansa kielen systeemin muodostamassa funktionaalissa verkossa; sen jälkeen annetaan näille jäsenille kummallekin sille kuuluva osa kategorian kokonaissisällyksestä». Huolimatta sujuvasta termien käyttelystä ja joistakin nokkelista pikku huomioista tämä tiivistelmä jättää lukijaan jotenkin laimean vaikutuksen: on kuin yhteen olisi kerätty enimmäkseen asioita, jotka ovat liian implisiittejä kaivataksaan enää juhlevaa tähdennystä.

Esittelystäni lienee käynyt ilmi, että Mey on saanut nuottaansa hakojakin, haukiakin. Näyttää siltä, että nykysuomen numerussuhteet kaikista niihin liittyvistä ongelmista huolimatta eivät tarjoa kyllin antoisia lähtökohtia tutkimukselle, jonka tavoite on rajoitettu olennaisesti koulukieliopin tarjoamien tietojen uudelleen järjestelyyn tietyn metodisen suunnan hengessä. Metodinsa Mey epäi-

lemättä hallitsee, ja monin paikoin hänen tutkimuksensa todistaa kehittyntä spekulatiivista kykyä, joka ehkä paremmin pääsisi oikeuksiinsa todellisessa tieteellisessä raivaustyössä kuin vanhan aineksen

oikeaoppisessa uudestitulkinnessa. Hänen teoksensa on joka tapauksessa otettava vastaan ilahduttavana kieleemme ulkomailta kohdistuneen tieteellisen harastuksen osoituksena.

TERHO ITKONEN